

به نام خداوند جان و خرد

فرهنگ ایرانی در آثار مهدی اخوان ثالث

صائمه خراسانی
با سخنی از دکتر قاسمعلی سرامی

نشر ترفند

- سرشناسه : خراسانی، صائمه، ۱۳۶۰
- عنوان و نام پدیدآور : فرهنگ ایرانی در آثار مهدی اخوان ثالث/ صائمه خراسانی؛ با مقدمه قدمعلی سرامی
- مشخصات نشر : تهران: ترفند، ۱۳۹۲.
- مشخصات ظاهری : ۱۸۸ ص
- شابک : ۷۰۰۰۰ ریال ۵۹۶۳-۰۰۰۷-۹۷۸-۶۰۰۰
- وضاحت فهرست نویسی : فبا
- موضوع : اخوان ثالث، مهدی، ۱۳۰۷-۱۳۶۹ — نقد و تفسیر
- موضوع : شعر سپید — قرن ۱۳ — تاریخ و نقد
- موضوع : فرهنگ ایرانی، فرهنگ در ادبیات
- شناسنامه افزوده : سرامی، قدمعلی، ۰۱۳۳۲. مقدمه نویسی
- رده بندی دکنکر : ۱۳۹۲ ۲۸۱۹/ع۲ف۳ PIR
- رده بندی دیویی : ۸۵۱/۶۳۰۹
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۱۳۹۳۱

نتشر ترفند
TARFAND BOOKS

تلفن: ۰۹۱۲۳۳۶۶۰۶۸ — ۶۶۰۳۴۴۶۵
www.tarfand.persianbook.net

فرهنگ ایرانی در آثار مهدی اخوان ثالث

مؤلف: صائمه خراسانی

با سخنی از دکتر قدمعلی سرامی

طراح جلد امیریاشار عبدالله زاده

نوبت چاپ نخست ۱۳۹۲ • شمارگان ۵۰۰ نسخه

قیمت ۷۰۰۰ تومان • شماره نشر ۱۰۸

شابک: ۷۰۰۰۰-۵۹۶۳-۰۰۰۷-۹۷۸-۶۰۰۰

© حق چاپ: ۱۳۹۲، نشر ترفند

فهرست

پیشگفتار ۷

سرسخن ۱۱

فرهنگ و مقوله‌های آن ۱۹

بازتاب لطایف ایرانی ۲۱

بازتاب مثل‌های فارسی ۳۴

جابجایی اجزای مثل ۴۳

امثال محاوره‌ای ۵۲

موسیقی ۵۶

دستگاه‌ها یا ردیف موسیقی ایران ۶۱

مقام‌ها ۶۸

گوشه‌ها ۶۸

اصطلاحات موسیقایی ۷۱

شخصیت‌های موسیقایی ۷۵

بازتاب اصطلاحات نجومی و باورهای آن ۷۷

بازتاب اصطلاحات عرفان و تصوف ۸۴

اصطلاحات عرفانی ۸۶

فرقه‌های عرفانی ۹۵

شخصیت‌های عرفانی ۹۷

بازتاب اصطلاحات معماری ۱۰۰

بررسی مختصات زبان شعری ۱۰۹

زبان شعری ۱۱۱

زبان و بیان حماسی ۱۱۲

بیان روایی ۱۲۲

باستان گرایی ۱۲۵

جابه‌جایی صفت و موصوف ۱۴۱

کلمات پیرساخته شاعر ۱۴۳

تعبیرهای محاوره‌ای و عامیانه ۱۴۷

واژگان عربی ۱۵۱

واژگان بومی و محلی ۱۵۳

زبان‌های دیگر ۱۵۵

بازتاب اصطلاحات پیش از اسلام ۱۵۷

دین ۱۵۹

آئین زردشتی ۱۶۰

مزدشت ۱۶۳

اهورا مزدا ۱۶۴

اوستا ۱۶۷

امشاسپندان/سوشیانت/ایزدان ۱۶۹

ایزدان ۱۷۱

مزدیسنا/یسنا ۱۷۲

آیین مزدکی ۱۷۵

آیین مانوی ۱۷۶

کیش مهری (میترائسیم) ۱۷۹

پیشگفتار

همواره اثر ادبی یک نویسنده و شاعر محمل و قالبی است برای ظهور اندیشه‌ها و عقاید وی؛ و بستایی به دامنه مفاهیم این عناصر مستلزم بررسی و تبیین دیدگاه‌های شاعر و نویسنده است که در آثارش متجلی شده است.

مهدی اخوان ثالث از جمله شاعران بزرگ روزگار ما و ادب معاصر ایران بود که بر طبق تعریف واقعی از «شاعر»، شاعری به تمام معنا بود؛ که شیفتگی وی به ایران در شعر و نوشتارش هویدا است. وی شاگرد وفادار نیما یوشیج و یکی از مهمترین ارکان شعر نو فارسی است که پس از نیما خالق مهمترین آثار شعری معاصر است. اخوان از لحاظ سبک ادبی، ویژگی‌های زبانی، ساختار تلمیح گونه و مضامین ادیان قبل از اسلام، شاعری پیشیناز و نوآور بود. هر پژوهشگر، جدا از نقل قول‌ها و گفتارهای پراکنده و مغایرتی که درباره شخصیت و اندیشه و اشعار اخوان ثالث وجود دارد؛ بنابر دلایل و نشانه‌ها و به استناد اقوال و کتب پژوهشی درباره وی و حتی با تکیه بر باورهای خود به طرح سیمای شخصیت اخوان و آثار وی پرداخته است.

مهدی اخوان ثالث از دسته شاعرانی است که آرمان‌ها و علایق و ایده‌های وی در مجموعه‌های شعری ارغنون، زمستان، آخر شاهنامه، از این اوستا، در حیات کوچک پاییز در زندان، زندگی می گوید اما باز باید زیست...، دوزخ، اقا

سرد و ترا ای کهن بوم و بر دوست دارم، بازتاب یافته است. در این پژوهش قصد آن است تا نشان داده شود که اخوان ثالث به چه میزان از این مقوله‌ها و عناصر ایرانی در اشعارش و با چه شیوه و کارکردی استفاده کرده است. از ابعاد مهم این پژوهش، شناسایی و معرفی عناصر ایرانی که مشتمل بر مقوله‌های فرهنگی، زبان شعری اخوان و ادیان پیش از اسلام است؛ بر طبق یافت‌های موجود در آثار ادبی ایرانی است که دیگر بعد آن تعیین میزان به کارگیری و شناخت اخوان از این عناصر است. که به تفصیل در سرانجام آمده است با علم به اینکه در حوزه زندگی، آثار و اندیشه و ایران‌گرایی مهدی اخوان ثالث جز اشاراتی پراکنده و تک بعدی در برخی کتاب‌ها چون آواز چگور (۱۳۸۵)، تهران از محمد آملی، باغ بی‌برگی (۱۳۸۵)، تهران از مرتضی کاخی، از زلال آب و آینه (۱۳۸۱)، مشهد از جواد میزبان، شعر زمان ما (۱۳۷۱)، تهران از محمد حقوقی و... تاکنون به صورت انحصاری و جامع در زمینه عناصر ایرانی در اشعار اخوان پژوهشی این چنین صورت نگرفته است و با عنایت بر اینکه اخوان از شاعران برجسته ادبیات فارسی است و اشعار وی به لحاظ ملیت ایرانی، فرهنگی و نکات زبانی ممتاز از دیگر شاعران نوپرداز سبک معاصر است؛ در نتیجه بررسی عناصر ایرانی در اشعار مهدی اخوان ثالث با نگاهی ویژه، پژوهشی تازه و بدیع است و در حوزه شاکله‌های فرهنگ ایرانی سرلوحه هدف این پژوهش قرار گرفت اما از آنجا که عناصر ایرانی و مقوله‌های آن به طور علمی و جامعه‌شناختی، در هیچ کتابی یافت نشد؛ نگارنده عناصر چشمگیر فرهنگ ایرانی را در تمامی آثار شعری اخوان (کلاسیک و نو) به طور سلیقه‌ای و تجربی گزینش کرده است؛ و مباحث آن به طور کلی در سه پاره تدوین و تنظیم گشته است:

- پاره اول مشتمل بر سالشمار زندگی اخوان فرهنگ و تبیین مقوله‌های فرهنگی که شامل (اسطوره، مثل، موسیقی، نجوم، عرفان و معماری) است.
- پاره دوم: بررسی مختصات زبان شعری مهدی اخوان ثالث که شامل (باستان‌گرایی، بیان روایی، حماسی، بیان عامیانه (فولکلوریک) و...) است.

- پاره سوم: تبیین و شرح ادیان پیش از اسلام چون (زردشت، مزدک، مانی و میترائیسم) است.

توضیح این نکته ضروری به نظر می‌رسد که بخش‌های مختلف این پژوهش، از نظر کمی و کیفی با هم برابر نیستند و این به مقتضای توجه شاعر به عناصر و تفاوت میزان اشتغال ذهن و اندیشه او به نکات، موارد و مسائل گوناگون است.

در آنچه پیش رو دارید سعی بر آن بوده است تا برای هر مبحث و بخش مورد نظر یک درآمد و سپس تعاریفی از آن با ذکر شاهد مثال‌هایی ارائه گردد ضمن آنکه نگارنده خود را از شرح و تفسیر کامل مواد و معانی که خود از مقوله‌ای دیگر است معاف داشته است.

شایان ذکر است که تمامی مقوله‌های ذکر شده نیازمند تحلیل نبودند؛ بلکه برخی از آنها به صورت تحلیلی و برخی دیگر به صورت توصیفی - آماری ذکر شده‌اند.

امید است در راه شناخت پیشینه ادب پارسی گامی نو هر چند کوچک نهاده باشیم.

صائمه خراسانی

تهران، پاییز ۹۱